

TENTOONSTELLINGSKRANT

**WIE KAN IK
NOG
VERTROUWEN?**

**TENTOONSTELLING:
HOMOSEKSUEEL IN NAZI DUITSLAND
EN BEZET NEDERLAND**

WWW.VERTROUWEN.NU

ihlia internationaal homo/lesbisch
informatiecentrum en archief

Foto: Schwules Museum Berlin

WEGWIJZER

Beste bezoeker/lezer,

Deze krant geeft extra achtergrondinformatie bij de tentoonstelling *Wie kan ik nog vertrouwen?*, maar kan ook los van de tentoonstelling worden gelezen.

Voor de bezoeker geldt dat de thema's van de tentoonstelling in de krant als speciale eenheden terugkomen. Daarnaast is voor het historisch begrip een kort overzicht van de geschiedenis van de homovervolgving in Duitsland en Nederland opgenomen.

Voor de lezer geldt dat hij aan de hand van de artikelen vrijwel hetzelfde informatieaanbod krijgt aangeboden als de bezoeker van de tentoonstelling.

Voor wie de behoefte heeft om te reageren is er de mogelijkheid om via de site www.vertrouwen.nu ons een bericht te sturen.

Op de site staat verder een digitale versie van de tentoonstellingskrant. Speciaal voor leerlingen en docenten uit het voortgezet onderwijs hebben wij een aantal online opdrachten ontwikkeld.

Dank voor uw interesse.

De samenstellers

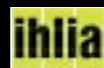
COLOFON

Oprichtgever tentoonstelling 'Wie kan ik nog vertrouwen?'
Stichting IHLIA (= Internationaal Homo/Lesbisch Informatiecentrum en Archief)

projectleider namens IHLIA
Froukje Hernandt

Vormgevers
Helder + Extravert
Dick de Jong
Hans Looijen
Mariëlle Tolenaar

Conservator en historisch onderzoeker
Klaus Müller

Krant/educatie
Patrick Hollander

PR-tentoonstelling
Paul Verstraeten

Subsidiegevers
Ministerie van VWS

www.vertrouwen.nu
www.ihlia.nl

INLEIDING

Meer dan zestig jaar liggen er tussen nu en het einde van de Tweede Wereldoorlog. De meest gewelddadige oorlog die de mensheid ooit gekend heeft. Er zijn nog weinig mensen in leven die uit eigen ervaring kunnen vertellen hoe zij die tijd hebben meegemaakt. En dat aantal wordt natuurlijk steeds kleiner. De Tweede Wereldoorlog gaat dus meer en meer tot de geschiedenis behoren.

Toch is de belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog nog zeer groot. In boeken, documentaires, musea en op scholen komt de oorlog juist tot leven. Hierbij wordt vooral stil gestaan bij de systematische vernietiging van groepen mensen om het Duitse volk zogenaamd gezond en raszuiver te krijgen. Het bekendste voorbeeld van de vervolgingswaan is de moord van de nazi's op zes miljoen Joden. De laatste jaren is er ook aandacht voor andere groepen die door de nazi's vervolgd zijn, zoals de Sinti/Roma en Jehova's getuigen. In deze tentoonstelling zijn dat de homoseksuelen.

Het doel van de tentoonstelling is een indruk te geven van de gevaren die homoseksuelen liepen in Nazi-Duitsland en bezet Nederland. Aan de hand van vier vragen wordt vooral gekeken naar de rol die de maatschappij speelde in de homovervolgving door de nazi's. De hoofdvraag is dan ook: "Wie kan ik nog vertrouwen?" Aan de hand van persoonlijke verhalen en bewaard gebleven documenten wordt een beeld geschetst van de gevolgen van het vervolgingsbeleid op de levens van individuele homoseksuele mannen en vrouwen.

De tentoonstelling eindigt nadrukkelijk niet in 1945. Voor de meeste homoseksuelen betekende het einde van de oorlog niet automatisch de bevrijding. Een jarenlange strijd om recht en erkenning volgde. Daarnaast zijn er nu nog talloze homoseksuelen elders op de wereld die simpelweg vanwege hun 'anderszijn' vervolgd worden.

Eldorado

Deze foto's van Club Eldorado laten de bloei en de neergang van de homocultuur in Berlijn zien. In de jaren '20 was Eldorado een gewilde uitgaansgelegenheid voor homoseksuelen en lesbiennes. Met shows, cabaret, dansvoorstellingen werden de gasten vermaakt. Totdat in 1933 de nazi's na de machtsovername de club sloten en hun favoriete uithangbord plaatsten: "Stem op Hitler, lijst 1".

Voorgevel van Eldorado in 1933

In het diepste geheim vlucht op **9 november 1918** vlucht de Duitse keizer naar het neutrale Nederland. Het is duidelijk dat Duitsland de Eerste Wereldoorlog heeft verloren. Miljoenen soldaten zijn omgekomen en in het hele land is een tekort aan voedsel en brandstof ontstaan.

De nieuwe, democratische regering in Duitsland stond voor de moeilijke taak om het land weer op te bouwen. De periode **1918 - 1933** staat bekend als de **Weimarrepubliek**. In die tijd kende Duitsland vooral veel politieke en economische onrust.

Maar voor homo's en lesbiennes was de Weimarrepubliek juist een gouden tijd. Hoewel mannelijke homoseksualiteit wel strafbaar bleef en de politie verdachte homoseksuelen wel registreerde, werd bijna niet tot vervolging overgegaan. Van de toegelaten tolerantie maakten homoseksuelen dankbaar gebruik. In de grote steden richtten zij eigen verenigingen, cafés, nachtclubs op en gaven zij eigen tijdschriften uit. Het bruisende Berlijn werd al snel de *gay capital* van Europa!

In **1929** leek het er zelfs even op dat in het Duitse parlement een meerderheid zich zou gaan uitspreken voor afschaffing van **paragraaf 175**, de wet die sodomie tussen mannen verbod. Maar de snel groeiende macht van de **NSDAP** maakte een abrupt einde aan het tolerante klimaat in Duitsland.

1900 1905 1910 1915 1920 1925 1930 1933

"De eerste keer dat Fritz in de Nuemberger Diele was begroette hij me met een kus. En mijn reactie was volkomen natuurlijk: ik kuste hem terug. En schrok me tegelijkertijd dood: het was de eerste keer dat ik een man in het openbaar kuste. Dat kon hier helemaal niet. Oh Jezus, wat heb ik nou gedaan? Dat merkte die, en hij vroeg: kussen vrienden in Holland elkaar dan niet? Ik zeg: neen, dat kan niet. Dat is alleen als alle deuren dicht zijn, anders kan het niet. Dat vond ie maar raar."

Brigadier Jasper van Opijnen trots in het midden, neemt afscheid van zijn collega's in 1946

Jonkheer Schorer

In de **jaren '20** stijgt in Nederland de welvaart. De koelkast, radio, auto en andere luxegoederen doen hun intrede. Het uitgaansleven wordt rijker door de komst van de bioscoop. Al zijn films tot de **jaren '30** zwart-wit en zonder geluid. Ondanks al deze moderne dingen, blijft de Nederlandse samenleving ouderwets en verzuuld: Elke Nederlander hoort op basis van geloof of politieke overtuiging tot een bepaalde groep. Heel het sociale leven speelt zich in deze ene groep af. Omgang met iemand uit een andere groep mag niet. De sociale controle is groot, bijna verstikkend.

Vergeleken met Duitsland was de homoseksuele scene in Nederland in de **jaren '20** zeer beperkt in omvang. Alleen de grote steden hadden een paar 'flikkerkroegjes', maar van een bont roze uitgaansleven was geen sprake.

De Nederlandse wetgeving verbood elk homoseksueel contact van een meerderjarige met een minderjarige tussen de 16 en 21 jaar oud. Heteroseksueel contact mocht wel! Op grond van deze wet, **artikel 248bis**, had de politie het recht om verdachten te registreren en in de gaten te houden.

Verzet tegen deze discriminerende wet werd gevoerd door het **Nederlandsch Wetenschappelijk Humanitair Komitee** (NWHK). Deze organisatie, opgericht door Jonkheer Schorer in **1912**, hield zich bezig met het steunen en verspreiden van wetenschappelijk onderzoek over homoseksualiteit. Hierdoor hoopte hij meer begrip te krijgen voor wat vele mensen in die tijd zagen als een 'afwijking'.

De Nederlandse overheid voerde doelgericht actie om te verhinderen dat er een netwerk van homoseksuele verenigingen en ontmoetingsplaatsen zou ontstaan. In Amsterdam werd hiervoor in **1920** speciaal iemand voor aangesteld: brigadier **Jasper van Opijnen**. Tot **1946** verzamelde hij informatie, hield hij lijsten van homoseksuelen bij en deed hij invallen in homobars en andere gelegenheden om te voorkomen dat homoseksuelen elkaar konden ontmoeten.

Lange tijd had het beleid van Van Opijnen succes. Pas in **1940** ontstond een groep die zich inzette voor de homo-emanipatie. Niek Engelschman en Jaap van Leeuwen richtten toen een vereniging op die het eerste homotijdschrift van Nederland uitgaf: *Levensrecht, Maandblad voor Vriendschap en Vrijheid*. Een lang leven zou dit tijdschrift niet leiden.

NEDERLAND: GOUDEN JAREN

DUITSLAND: GOUDEN JAREN

O God, wij willen ons verblijden
 Verblijden voor Uw aangezicht
 Dat er nu eindelijk beëtre tijden
 Ook zelfs voor ons zijn aangelicht

Bron: *Levensrecht* no. 3 mei 1940

1933 1934 1935 1936 1937 1938 1940 1941 1942 1943 1944 1945

Februari 1933: Het hart van Berlijn is veranderd in één grote vlammenzee. Het Duitse parlement, de Rijksdag, staat in lichtelaai. Het land is in rep en roer. De wereldwijde economische crisis heeft miljoenen Duitsers werkloos gemaakt. De regering staat machteloos. Veel Duitsers hebben hun hoop gevestigd op Adolf Hitler. In duidelijke taal belooft hij het volk brood, werk en een machtig Duitsland.

Een maand later, in **maart 1933**, had **Adolf Hitler** het parlement buitenspel gezet en alle macht naar zich toe getrokken. In zijn toespraken verkondigde Hitler dat een nieuwe periode was aangebroken, waarin Duitsland weer een machtig land zou zijn.

De **nazi's** waren ervan overtuigd dat het land alleen machtig zou worden als het Duitse volk weer 'raszuiver' zou zijn. Om die reden gingen zij groepen vervolgen die deze raszuiverheid volgens hen bedreigden, zoals Joden en Sinti/Roma. Om het Duitse ras zogenaamd gezond te houden en in stand te houden, werden ook gehandicapten en homoseksuelen vervolgd.

Vrijwel meteen nadat Hitler de macht naar zich had toegetrokken, begonnen de nazi's met de homovervolgving. Op zes mei drongen jonge nazi's het Instituut voor Seksuele Wetenschap binnen en verbrandden een groot deel van de collectie. Het instituut was gesticht door **Magnus Hirschfeld**, een Joodse homoseksuele wetenschapper, die streefde voor een beter begrip van homoseksualiteit. Hirschfeld zelf was op dat moment in het buitenland. Hij keerde niet meer naar Duitsland terug.

De politie sloot homobars als Eldorado. Ook homoseksuele verenigingen en tijdschriften als Die Freundschaft moesten verdwijnen.

In **1935** verscherpten de **nazi's** de wet die sodomie tussen mannen strafbaar maakte. Moesten voor die tijd homoseksuelen op heterdaad betrapt worden om hen te vervolgen, was nu een simpele verdenking van homoseksuele activiteiten al genoeg om een verdachte te arresteren en te veroordelen.

Een jaar later werd de Rijkscentrale ter Bestrijding van Homoseksualiteit en Abortus opgericht. Dit opsporingsapparaat kreeg van alle politiekorpsen in het land lijsten met gegevens over verdachte homoseksuelen toezonden. Het duurde niet lang voordat de politie en de Gestapo de lijsten gingen 'afwerken'. homoseksuelen mannen die niet geregistreerd stonden moesten goed oppassen, hun gevoelens verbergen houden en zo weinig mogelijk met andere mannen in contact komen. Wie in handen viel van de politie of de Gestapo en vervolgens door de nazi-rechters werd veroordeeld kwam in de gevangenis en/of in een **concentratiekamp** terecht. Uit historisch onderzoek is gebleken dat

Nederland, **10 mei 1940**: In de vroege ochtend wordt het land opgeschrikt door ronkende vliegtuigen. Wat iedereen al bang voor was, is gebeurd. Het Duitse leger heeft het neutrale Nederland aangevallen. Het Nederlands leger vecht dapper, maar beschikt niet over moderne wapens om de Duitsers te kunnen verslaan. Na vier dagen van felle strijd, geeft Generaal Winkelman, de opperbevelhebber van het Nederlandse leger zich over. Rotterdam is dan al gebombardeerd en hij wil niet dat andere steden dit ook overkomt. De Regering en koningin Wilhelmina zijn op dat moment veilig in Londen aangekomen.

De Duitse bezetting zou vijf jaar lang duren. De hoogste man in Nederland werd de Oostenrijkse nazi **Seyss-Inquart**. Hij kon rekenen op steun van de fascistische *Nationaal Socialistische Beweging* van Anton Mussert. Maar daarnaast werkten Nederlandse ambtenaren die niet lid waren van deze partij ook gewoon mee. Verzet kwam slechts op kleine schaal voor. Pas tegen het einde van de oorlog gingen zich meer Nederlanders tegen de Duitsers keren.

De Duitse nazi's beschouwden de Nederlanders als een Germaans 'ras'. Om het Nederlandse volk raszuiver te krijgen, werden ook hier dezelfde maatregelen genomen als in Duitsland al eerder was gebeurd: vervolging van minderheden als Joden en Sinti/Roma. De nazi's waren ook vastbesloten om homoseksuelen in Nederland te vervolgen.

De twee homoseksuele organisaties waren goed op de hoogte van wat zich eerder in Duitsland had afgespeeld. De redactie van *Levensrecht* vernietigde meteen na de Duitse inval de gehele administratie, zodat de nazi's het abonneebestand niet in handen zouden krijgen. Schorer vernietigde ook zijn archief en hief de NWHK op. De Gestapo deed in juni huiszoeking deed bij Schorer, maar vond geen onthullende informatie. Schorer's bibliotheek werd wel in beslag genomen en naar Berlijn gezonden. De boeken en geschriften zijn daar waarschijnlijk vernietigd. De oude man zelf werd door de Duitsers met rust gelaten.

in totaal zo'n 100.000 man voor homoseksualiteit is vervolgd. Toch is dit aantal maar een klein deel van het totale aantal homoseksuelen dat in die tijd moet hebben geleefd.

Lesbische vrouwen werden officieel niet vervolgd. Volgens de nazi's waren Duitse vrouwen niet lesbisch of vormden zij geen bedreiging voor het Duitse ras, omdat zij vroeg of laat toch kinderen kregen. Omdat het 'duitse ras' moest groeien was kinderen krijgen een belangrijk doel van de nazi politiek. Lesbische vrouwen moesten hun gevoelens zorgvuldig verbergen houden.

Schattingen over het aantal homoseksuelen dat in een concentratiekamp is beland lopen uiteen van 10.000 tot 15.000. De meerderheid van hen heeft het kamp niet overleefd. Net als alle andere groepen gevangenen (misdadigers, politieke tegenstanders, Jehova's Getuigen) kregen zij te maken met ziekte, kou, uitputtende werkzaamheden en wreedheden van de kampcommandanten. Maar terwijl andere groepen zich konden organiseren, waardoor hun overlevingskansen toenamen, bleven de dragers van de **roze driehoek** uitgestoten.

Twaalf jaar lang heeft het Derde Rijk stand gehouden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog (**1939-1945**) bezette het Duitse leger grote delen van Oost- en West-Europa. In enkele buurlanden hebben de nazi's ook geprobeerd homoseksuelen te vervolgen.

Toen de nazi's vernamen dat er geen homoseksuele organisaties meer actief waren in Nederland gingen zij over tot de volgende stap: verscherping van anti-homoseksuele wetgeving. Eind juli maakte Seyss-Inquart met **Verordening 81** elke vorm van homoseksueel contact tussen mannen strafbaar. Contacten tussen volwassenen kregen een maximale straf van vier jaar. Contacten tussen een volwassene en een minderjarige tien jaar. Mannelijke prostitueés kregen ook tien jaar plus een maximale werkstraf van drie jaar.

De volgende stap bestond uit het registreren van alle homoseksuelen in het land. Van een aantal steden, zoals Amsterdam en Den Haag, had de Nederlandse zedenpolitie al voor de oorlog **roze lijsten** opgesteld. Aan alle politiekorpsen in Nederland werd gevraagd deze lijsten op te sturen naar de Rijksrecherchecentrale in Den Haag, zodat één landelijke lijst kon worden samengesteld. De politie werkte mee en verschaftte de gevraagde informatie.

De vierde stap werd gezet in **1943**. Toen werd een opsporingsapparaat opgezet. Vanuit Den Haag gaf het Commissariaat Zedendelicten van de Recherchecentrale opdrachten aan de uitvoerende secties van de zedenpolitie in de grote steden.

In **1943** was de Duitse bezetter optimaal voorbereid voor een doeltreffende landelijke actie om homoseksuelen op te sporen, te arresteren en te vervolgen. Toch is dit niet op grote schaal gebeurd. Het totaal aantal veroordeelden voor overtreding van Verordening 81 bedraagt 128. Een klein aantal homoseksuelen is naar werkkampen in Nederland gestuurd. Een enkeling naar een concentratiekamp. Waarom hebben de Duitsers niet meer homo's vervolgd?

Het lijkt erop dat de nazi's voorrang hebben gegeven aan de Jodenvervolging. Dit is namelijk wel op grote schaal gebeurd: meer dan 100.000 van de 124.000 Joden is opgepakt en naar concentratie- en vernietigingskampen afgevoerd. De politie, die de Duitsers bij het oppakken en transporteren van Joden hielp, had simpelweg niet genoeg agenten in dienst om ook nog homoseksuelen te arresteren. Daar komt nog bij dat de politie op jacht moest naar mannen die de Arbeidsdienst hadden ontduken. Het politieapparaat was dus al overbezet.

Dit neemt niet weg dat de angst onder homoseksuelen om opgepakt te worden zeer groot moet zijn geweest. Zij hadden geen enkel recht en konden op weinig steun rekenen. Met vrienden moest zo weinig mogelijk contact worden gemaakt. Gevoelens moesten diep verborgen worden gehouden. "Wie kan ik nog vertrouwen?" zal menig homoseksueel zichzelf vaak afgevraagd hebben. Nog akelliger zal het antwoord zijn geweest.

1940 1941 1942 1943 1944 1945

“Je kunt je niet voorstellen hoe snel het klimaat veranderde toen Hitler aan de macht kwam. Dat had niets te maken met voorlichting, de hele bevolking draaide als een blad aan de boom om.”

Friedrich-Paul von Groszheim

Paragraaf 175

In 1935 verscherpten de nazi's de wet die homoseksualiteit strafbaar maakte:

§ 175

- 1 Een man die met een andere man ontucht bedrijft of zich door hem voor ontucht laat misbruiken, wordt met gevangenisstraf bestraft.
- 2 Bij een deelnemer die ten tijde van de daad nog geen 21 jaar oud was, kan het gerechtshof in bijzonder lichte gevallen afzien van straf.

§ 175a

Met gevangenisstraf tot maximaal tien jaar, bij verzachtende omstandigheden met gevangenisstraf van minimaal drie maanden, worden bestraft:

- 1 een man die een andere man met geweld, of door bedreiging met een reëel gevaar voor lijf en leven, dwingt ontucht met hem te plegen of zich door hem voor ontucht te laten misbruiken;
- 2 een man die een andere man door misbruik te maken van een door dienst-, arbeids- of een door ondergeschiktheidsverhouding bepaalde afhankelijkheid, ertoe dwingt ontucht met hem te plegen of zich door hem voor ontucht te laten misbruiken;
- 3 een man ouder dan 21 jaar die een mannelijk persoon onder de 21 jaar ertoe verleidt met hem ontucht te plegen of zich door hem voor ontucht te laten misbruiken;
- 4 een man die beroepsmatig ontucht met mannen bedrijft of zich door mannen voor ontucht laat misbruiken of zich daartoe aanbiedt

Opsporingspraktijken

Anders dan bij andere groepen vervolgingslachtoffers haalden de nazi's uit de persoonsgegevens van de burgerlijke stand geen informatie over wie er in Duitsland homoseksueel was. Om hen toch te kunnen opsporen moesten politie en Gestapo andere manieren gebruiken.

Roze Lijsten

Al voor 1933 hield de politie lijsten bij met daarop persoonlijke gegevens van homoseksuele verdachten. Hiervan werd dankbaar gebruik gemaakt door de recherche.

Adressenboekjes

Bij huiszoekingen wierpen agenten altijd een blik op het adresboekje van de verdachte. Vrienden en bekenden konden vervolgens ook rekenen op een bezoek van de recherche.

Spioneren

Na 1933 werden niet alle homoseksuele bars en clubs meteen gesloten. In een aantal gevallen hield de Gestapo een 'oogje in het zeil' en werden alle bezoekers gefotografeerd en geschaduw. Ook andere ontmoetingsplekken werden in de gaten gehouden.

(Anonieme) aangiftes

Verreweg de meeste homo's werden aangegeven door burens, hospita's, collega's, familie en in een enkel geval door een jaloerse ex-geliefde.

Observatiefoto uit een onderzoeksdossier van de Gestapo van de Gulashbar en de Cascadebar, zaken met veel homoseksuele stamgasten.

WIE KAN IK NOG VERTROUWEN?

In 1935 werd in nazi-Duitsland de wet tegen mannelijke homoseksualiteit aangescherpt. Het vermoeden van homoseksualiteit was al een reden voor arrestatie. Als homoseksuelen in staat van beschuldiging werden gesteld, kon ze alles kwijtraken: hun baan, hun woning, hun eer, hun vrijheid.

Buren, collega's en passanten op straat deden gretig aangifte in Duitsland. Waarom werkten zo velen mee en gaven hun vrienden of collega's vrijwillig aan bij de politie? Wisten ze van de gevolgen, kon het ze niets schelen? homoseksuelen waren zo gedwongen tot leugens en geheimzinnigheid om zich te beschermen. Ze wisten niet wie ze nog konden vertrouwen.

Straight acting

De kans dat een hospita, buurman, collega of een familielid je zou kunnen aangeven bij de politie was voor elke homoseksueel altijd aanwezig. Het was dus zaak om onopvallend en zo straight mogelijk te leven. Lesbische vrouwen, zoals Anneliese W., gingen rokken dragen en lieten hun haar groeien om niet voor 'pot' te worden aangezien. Extravagante nichten werden keurig geklede mannen. In een aantal gevallen gingen homoseksuelen keurig trouwen om aan geruchten een eind te maken.

Pas op!

Voor de oorlog was het grootste probleem voor homoseksuelen het gebrek aan privacy. Waar kon je een vriend ontmoeten en liefhebben zonder dat anderen dit merkten?

Thuis

Voor de oorlog bestond er nog geen aparte woonruimte voor alleenstaanden. Wilde je niet langer bij je ouders wonen, dan moest je een kamer huren in een huis van een alleenstaande vrouw. Hospita's waren in de regel nieuwsgierig en hielden jou en wie er allemaal bij jou over de vloer kwamen, nauwlettend in de gaten.

Homobar

Alleen in grote steden als Amsterdam waren er een paar kroegen te vinden waar homoseksuelen welkom waren. Maar altijd bestond de dreiging dat de politie een inval kon doen.

Park

Na zonsondergang was dit, misschien niet de meest ideale, maar wel de populairste ontmoetingsplek. Je kon vrij gemakkelijk in contact komen met andere mannen en je had geen last van nieuwsgierige blikken. Je moest toch wel op je hoede zijn, want de politie controleerde ook regelmatig de stadsparken.

Aangiftes

"Wij wonen twaalf jaar in een en hetzelfde huis, maar al die tijd is hij nooit met een meisje gegaan. Beweren kan ik natuurlijk niets, maar het komt toch erg verdacht op me over. Wat moeten al die jongens eigenlijk bij hem? Maar ik moet u verzoeken niet mijn naam te noemen."

Hedwig R. uit Wilmersdorf aan Gestapo-bureau, 1938

"Wij – een groot deel van het kunstenaarsblok aan de Barnayweg – verzoeken u dringend een onderzoek in te stellen naar de in onderhuur bij mevrouw F. [...] wonende B., die op opvallende wijze dagelijks jonge jongens op bezoek heeft. Zo kan het niet langer. Wij verzoeken u deze brief niet als een 'laaghartige verklaring' te beschouwen, maar de schaamteloosheid wordt almaar erger en niemand heeft er zin in door het noemen van zijn naam in een of andere onaangename situatie te komen. Wij verzoeken u vriendelijk de zaak aan een nader onderzoek te onderwerpen."

Heil Hitler. Veel bewoners van het kunstenaarsblok aan de Barnayweg.

"De homoseksuele kapper K. geeft in zijn woning aan de Gleditzstraße 44 soortgenoten gelegenheid tot ontmoetingen. In het hele huis zijn wij daar zeer boos over en hopen dat er spoedig iets aan gedaan wordt."

Anonieme aangifte, 1936

Aangiftes in Nederland

nr. 1533, 5 november 1940

De 43-jarige ongehuwde vrouw JK, wonende te Den Haag: "Deelt mede dat in de percelen Trompstraat no 40 en 38 alhier des avonds en in den nacht meermalen vermoedelijk homoseksueelen samenkomen."

nr. 302, 18 februari 1941

Een vader: "Verzoekt zijn zoon VvdB (29 jaar, loopjongen, wonende te Den Haag) te willen laten controleren aangezien hij den omgang zoekt met homoseksueelen."

"De kantoorbediende Max P. deelt mee dat hij op 31 juli 1940 heeft waargenomen dat de arts dr. L. een jeugdige mannelijke persoon heeft binnengelaten in zijn woning. Korte tijd later, aldus de bewering, deed hij de overgordijnen van zijn slaapkamer dicht."

"Ik had het gevoel dat het om een homostelletje ging omdat ze, toen ze mij in het vizier kregen, plotseling een andere weg insloegen. Ik hield vervolgens het tweetal in de gaten. Op een afstand van dertig meter zag ik toen hoe ze elkaar beetpakten en kusten."

Verklaring van een arbeider, 1937

"Hoteleigenaar Kurt T. van hotel Friedrichshof [...] deelde telefonisch mee dat in zijn hotel een man op leeftijd en een jongere man hun intrek hadden genomen, die zich uitgegeven hadden als broers en ook dezelfde naam op het aanmeldformulier hadden ingevuld. Samen hadden ze één kamer betrokken."

nr. 430,10 maart 1941

Mevrouw MJW, weduwe, wonende te Den Haag: "Verzoekt bemiddeling der politie om haar dochter JHW (22 jaar) die met tegennatuurlijke neigingen is behept en samenleeft met HCH (29 jaar) te bewegen haar slechte leven te laten varen."

"Mijn tot in de dood geliefde Franz, als ik bedenken dat wij ooit voor altijd niet elkaar zouden gaan, zou ik doodongelukkig worden. In elk geval kan ik zonder jou niet leven, dat weet ik heel zeker. Alleen jij en geen ander kan mij gelukkig maken. Hopelijk blijven we voor altijd goede vrienden totdat de wereld verjaat."

"Hoewel het zo vreselijk is in deze tijd ben ik zo gelukkig."

Werner en Franz

Werner Burger: Een bloemist met een eigen zaak in de Berlijnse wijk Neukölln. Hij woont in een appartement achter de zaak. Hij heeft twee bloembinders in dienst. In zijn vrije tijd hangt hij vaak uit in café-restaurant *Adria*. Hij staat bekend om zijn uitbundigheid, vrolijkheid en gulheid. Hij maakt dan ook veel vrienden. Werner valt op mannen, maar heeft zich in 1939 verlooft met de 26-jarige Lotte. Hij ziet haar af en toe, neemt haar mee naar feestjes, maar van een echte relatie is geen sprake.

Franz Singer: een jongeman afkomstig uit Wenen, maar woonachtig in Berlijn. Op een meidag in 1940 stapt hij de bloemenwinkel van Werner binnen en bestelt 21 rode rozen voor een vriendin. Werner is op slag verliefd op Franz en knoopt een gesprek met hem aan. Hij nodigt hem uit om samen de rozen op de markt uit te zoeken. De jongeman neemt de uitnodiging aan.

De ontmoeting tussen Franz en Werner is het begin van een stormachtige relatie die vijf maanden zou duren. Vooral in het begin zijn de twee onafscheidelijk. Franz helpt mee in de zaak en na sluitingstijd gaan ze samen uit. Voor de vriendenkring van Werner is hun relatie geen geheim. Werner en Franz uiten ook via brieven hun gevoelens voor elkaar. Wanneer Franz in juni in het ziekenhuis wordt opgenomen vanwege een maagzweer, komt Werner trouw op bezoek en brengt stevast wat lekkers mee. Toch loopt niet alles over rozen. Franz knoopt een intieme relatie aan met een danseres: Hilda. Werner eist dat hij haar dumpst, maar Franz wil dat alleen doen als Werner zich ontdoet van Lotte. De stikjaloerse Werner weigert dit en stuurt een dreigbrief naar de vader van Hilda, waarin hij hem wijst op het losbandige gedrag van zijn dochter. De brief wordt echter door haar onderschept door Hilda. Zij gelooft niet dat de handtekening onder de brief van de plaatselijke top-nazi is, beschuldigt Werner en licht Franz in. Die voelt Werner aan de tand. Een fikse ruzie volgt daarna in de winkel, maar Werner beweert dat niet hij, maar zijn vriendin Elsa erachter zit. De relatie is dan een tijdje bekoeld totdat half augustus de twee elkaar weer geregeld ontmoeten. Zij besluiten de buitenwereld op een afstand te houden en elkaar alleen nog thuis bij Werner te ontmoeten. Met het oog op het herstel van Franz, gaan zij twee weken lang naar Wenen bij de ouders van Franz op bezoek. Na terugkomst uit Wenen lijkt de relatie beter dan ooit, maar in de vroege ochtend van 9 september maakt een klopp op de deur een definitief einde aan de verhouding tussen Franz en Werner.

De Gestapo is op het spoor gekomen van de relatie tussen de beide heren. Assistent-rechercheur Teßmann start een onderzoek en verhoort vrienden, collega's en familieleden van het stel. Op grond hiervan wordt Franz Singer veroordeeld tot vier maanden gevangenisstraf en Werner Burger tot maar liefst drie jaar tuchthuis. Het is onbekend of Werner het overleefd heeft.

Werner (links) en Franz, 1940

Brief van Franz aan Werner, 16.07.1940

Getuigenverklaringen in de zaak tegen Werner en Franz

Huisbewaarster van Werner: "Ongeveer eind juni [...] wilde ik een keer bij Burger telefoneren. Ik wilde eerst door de achterdeur de winkel binnengaan, maar die zat op slot en daarom gebruikte ik de ingang via de winkel. Het telefoontoestel staat op het nachtkastje naast zijn bed. Ik heb daar wel vaker gebeld en dacht er die dag niets ergs bij. Toen ik het vertrek dat achter de winkel ligt betrad, zag ik hoe Burger met een andere man in één bed lag te slapen. [...] Of ze sex hadden heb ik niet gezien, want ze sliepen en hebben me waarschijnlijk niet opgemerkt. Ik ging toen terug naar de winkel, waarop de bloembindster zei dat ik zo verlegen deed. Ik zei tegen haar: "Wat ik nu heb gezien, heb ik nog nooit in mijn hele leven gezien."

Bloembindster 1: "Als ik s'ochtends op mijn werk kwam, trof ik ze samen nog vaal slapend aan in bed. Singer ging ook vaak met Burger mee naar de markthal en hielp met bloemen inkopen. [...] Het viel mij op dat bij telefoongesprekken van haar baas met zijn vriend hij vaak troetelnaampjes gebruikte, terwijl hij serieus verloofd was en naar zijn zeggen ook van plan was na de oorlog te trouwen. Hij leidde in het begin een ordelijk leven, maar sinds hij met Singer omgaat, gaat hij veel uit en komt ook herhaaldelijk dronken thuis. [...] In de winkel werden vaak feestjes gegeven. Een jongeman, genaamd Horst, was daar vaak bij aanwezig evenals een jonge vrouw: Irmchen."

Horst: "Burger heeft mij nooit aangeraakt."

Irmchen: "Tegen Lotte, zijn verloofde, deed Burger altijd erg koel. Voor haar had hij vrijwel nooit tijd en als hij dat wel had waren er altijd jongemannen bij aanwezig. [...] Ik heb gezien dat Burger Singer kustte en zijn geslachtsdeel beetpakte. [...] Als Burger brieven schreef aan Singer, hadden die meestal een heel tedere inhoud en woorden als vogeltje, Franz'l, etc. Ik heb zelf een paar van die brieven gelezen."

Op grond van deze getuigenverklaringen werden Franz en Werner gearresteerd. De Gestapo was echter vastbesloten om de zaak tot op de bodem uit te zoeken. De verdachten werden gehoord evenals andere getuigen:

Franz Singer: "Ik ben volledig normaal aangelegd en heb met veel vrouwen sex gehad. [...] Ik kan alleen zeggen dat Burger uitsluitend homoseksueel is aangelegd. Ikzelf ben door Burger alleen maar verleid."

Werner Burger: "Ik heb met Franz alleen een zuiver vriendschappelijke relatie gehad. [...] Onze omhelzingen en kussen waren van vriendschappelijke aard geweest, want wat we deden hoefden we voor niemand te verbergen."

Bloembindster 2: "Ik heb Singer wel bij Werner in bed zien liggen. [...] Ik weet niet of Burger er andere mannen op na hield. [...] Andere mensen hebben mij vaak gezegd dat het niet anders kan of Burger is anders aangelegd. Ik heb daarop altijd geantwoord dat ik daar niets van wist en dat ze dat eerst maar eens moesten bewijzen."

Hilda: "Ik hoorde op een feestje van Horst dat Burger homoseksueel was. Pas toen ik wist dat Burger homoseksueel was, heb ik ook vastgesteld dat hij in zijn gedrag op een homoseksueel lijkt."

Moeder van Franz Singer: "Ik heb meteen op de eerste dag gemerkt dat het niet helemaal goed zat bij Burger en dat hij wel van de verkeerde kant moest zijn."

Lotte: "Sinds Burger Singer heeft leren kennen, is het tussen ons nooit meer tot sex gekomen. Sindsdien heeft hij voor mij geen tijd meer gehad, overdag helemaal niet en 's avonds ook maar één keer in de twee weken en dan was in de meeste gevallen Singer er ook bij. [...] Ik heb gezien dat de twee mannen elkaar kusten, maar zocht daar nooit wat achter. Ik heb ook nooit gemerkt dat Burger misschien wel anders is aangelegd, dat kan eraan liggen dat ik helemaal geen verstand heb van dat soort dingen en ook nu nog niet weet wat dat allemaal te betekenen heeft."

Tiemon Hofman (1925-1997)

In de vroege ochtend van oktober 1941 doet de politie een inval in een hotelkamer in Den Haag. Zij betrappen de zestienjarige Tiemon Hofman die samen met de 32-jarige Frans Helmer in één bed ligt. Een alert kamermeisje had het gezien en vlug de politie gewaarschuwd. Tiemon wordt door de rechter veroordeeld tot een gevangenisstraf van zeven maanden en vervolgens twintig maanden in een opvoedingsgesticht. Frans komt er met een paar maanden gevangenisstraf heel wat beter van af. Hij raakt daar zwaar ondervoed en krijgt als gevolg borstvliesontsteking. Hij wordt zo ziek dat men hem uit het opvoedingsgesticht ontslaat.

Doordat Tiemon een strafblad heeft, heeft hij na de oorlog grote moeite om een baan te vinden. Wanneer hij naar Canada emigreert, wordt hij daar geweigerd en gedwongen terug te keren. Ook later speelt zijn verleden hem parten. Zijn strijd voor erkenning en genoegdoening leidt uiteindelijk in 1990 tot de erkenning als homoseksueel oorlogsslachtoffer. Hij is daarmee tot nu toe de enige Nederlander.

In mij stortte een wereld ineen, de wereld van vriendschap en liefde voor mijn vriend Fred. Onze heimelijke samenkomsten, onze verbondenheid en onze gelofte, nooit onze vriendschap aan buitenstaanders prijs te geven, schenen verraden te zijn.

Heinz Heger

In 1971 verscheen in Duitsland de eerste gedrukte getuigenis van een homoseksueel die de concentratiekampen had overleefd. Onder het pseudoniem Heinz Heger vertelde Josef K. zijn verhaal. Tijdens zijn studie wordt Heinz verliefd op de zoon van een belangrijke nazi: Fred. Een jaar lang onderhouden zij een relatie. Dan staat de Gestapo voor de deur. Tijdens het verhoor blijkt dat de Gestapo foto's en brieven van Heinz en Fred in handen hebben.

Heinz wordt tijdens het proces veroordeeld. Zijn vriend Fred wordt vanwege 'ontoerekenbaarheid' niet vervolgd. Heinz komt eerst in concentratiekamp Sachsenhausen terecht. Een aantal maanden wordt hij naar kamp Flossenburg overgebracht. Heinz overleeft het harde kampregime, hij schopt het zelfs tot capo. Eind april 1945 wordt het kamp ontruimd en begint de dodenmars. Heinz houdt dit vol en wordt door de Amerikanen bevrijd. Met enige moeite pakt Heinz zijn leven weer op.

“Lieve ouders, wij worden weer op transport gezet. Maar waarheen? Wat zal er met ons gebeuren? Vanuit Neuengamme kwam ik samen met 500 gevangenen hier aan, 280 zijn reeds dood, door de schoorsteen gegaan, zoals wij zeggen. Zal ik jullie ooit levend terugzien? O, lieve ouders, als jullie zouden weten, wat Concentratiekamp betekent... Wat zal er met mij nu gebeuren? Ook door de schoorsteen? O lieve ouders, redt mij, redt mij of jullie kind is verloren, verloren in het concentratiekamp...”

HOU JE NOG VAN MIJ?

Hoe reageerde familie op een (dreigende) arrestatie? Kreeg je steun van je vrienden of lieten ze je vallen vanwege je homoseksualiteit? En wat moest je doen als je jouw grote liefde had gevonden en dreigde te verliezen?

Ook in een dictatuur kunnen mensen keuzes maken. Sommige moeders bleven schrijven aan hun zoon in het kamp; vrienden waarschuwden voor een op hand zijnde arrestatie. Een advocaat deed meer dan zijn 'plicht'. En soms probeerden partners alles om hun geliefde te redden.

Ook in Nederland werden deze vragen actueler tijdens de Duitse bezetting. Tot 1940 werden homoseksuelen vervolgd door de Nederlandse autoriteiten op grond van artikel 248bis uit de Nederlandse wet. Twee maanden na de inval werd de Duitse paragraaf 175 door de bezetters geïntroduceerd en de Nederlandse wetgeving aan de Duitse gelijkgeschakeld.

Robert Odeman (1904-1985)

De muzikant en acteur Robert Odeman wordt in 1937 door een vriend verraden aan de Gestapo. Hij krijgt een gevangenisstraf van 27 maanden. Daarnaast wordt hij uit de Rijkscultuurkamer gezet, waardoor hij zijn beroep niet meer mag uitoefenen. Na zijn vrijlating houdt de politie hem nauwlettend in de gaten. In 1942 wordt hij weer gearresteerd en naar concentratiekamp Sachsenhausen gestuurd. Na de oorlog vecht Robert tevergeefs voor erkenning als oorlogsslachtoffer.

Robert Odeman (rechts) met zijn vriend Mulli, ca. 1931

Lily (links) en Felice aan de Havel, 21.08.1944

Felice en Lily

Lilly Wüst, getrouwd en moeder van vier zonen leert in 1942 Felice Schragenheim kennen. Felice is op slag verliefd en laat dit duidelijk merken. Lilly reageert eerst verrast en afstandelijk totdat zij merkt dat haar liefde voor Felice niet te stoppen is. Zelfs niet wanneer Felice bekend dat zij van joodse afkomst is.

Maar Lilly laat zich scheiden van haar man, die als soldaat aan het front dient. Samen voeden ze de kinderen op en sluiten eigenhandig een 'huwelijk'. Voor de buitenwereld blijft Lilly het voorbeeld van de ideale nazi-vrouw, maar binnenshuis pleegt zij dubbel verraad aan het nazisme door een vrouw én jodin lief te hebben.

Felice werkt als koerierster voor een Joodse verzetsorganisatie. Zij speelt gestolen Ausweisse en belangrijke informatie door. Voor dit werk moet zij vaak de stad uit. Om de liefde brandend te houden, stuurt Felice onder de schuilnaam Jaguar brieven en kaarten naar haar 'Aimée'. Lilly schrijft zich in voor een secretaressecurus, zodat zij later ook een baan kan vinden en dus een zelfstandig leven kan opbouwen.

Inmiddels komt Berlijn steeds vaker onder vuur te liggen. Dit weerhoudt de twee vrouwen er niet van om in de zomer van 1944 uitstapjes te maken naar de meren rondom de stad. Wanneer zij op 21 augustus 1944 terugkomen van een tocht naar de Havel, worden zij door de Gestapo opgewacht.

Felice is verraden. Door wie is nooit bekend geworden. De geheime politie neemt haar mee en ondervraagt ook Lilly. Door te doen alsof zij niet wist dat Felice Joods is, ontkomt Lilly aan vervolging. Felice wordt opgesloten in een Berlijns doorgangskamp. Het lukt Lilly haar nog enkele keren te bezoeken. Wanneer zij naar het concentratiekamp Theresienstadt wordt overgebracht, gaat Lilly haar zelfs achterna. Iets dat streng verboden was. Ze krijgt haar niet te zien, maar na thuiskomst ligt er een kaartje van Felice, een laatste levensteken.

Na Theresienstadt wordt Felice naar Auschwitz en tenslotte naar Groß-Rosen gedeporteerd. Na de oorlog zoekt Lilly vergeefs om een levensteken van haar geliefde. In 1948 wordt de vermiste Felice Schragenheim officieel dood verklaard.

Evert en Peter

Op een zomeravond in 1940 leert Peter de Kleer op het terras van een Amsterdams café Evert van Kuyck kennen. In de daaropvolgende weken komen ze elkaar vaker tegen. De gevoelens voor elkaar zijn zo sterk dat ze besluiten een relatie aan te gaan.

Wanneer Peter in 1943 een oproep krijgt om te gaan werken in Duitsland, besluit hij onder te duiken. Evert biedt hem een schuilplaats aan in zijn eigen appartement in de Beethovenstraat. Vrienden en kennissen spreken hen nooit op hun verhouding aan. Wanneer de hongerwinter uitbreekt gaan zij bij familie logeren in een boerderij in Wijk bij Duurstede. Daar staat 'gewoon' een tweepersoonsbed voor hen klaar.

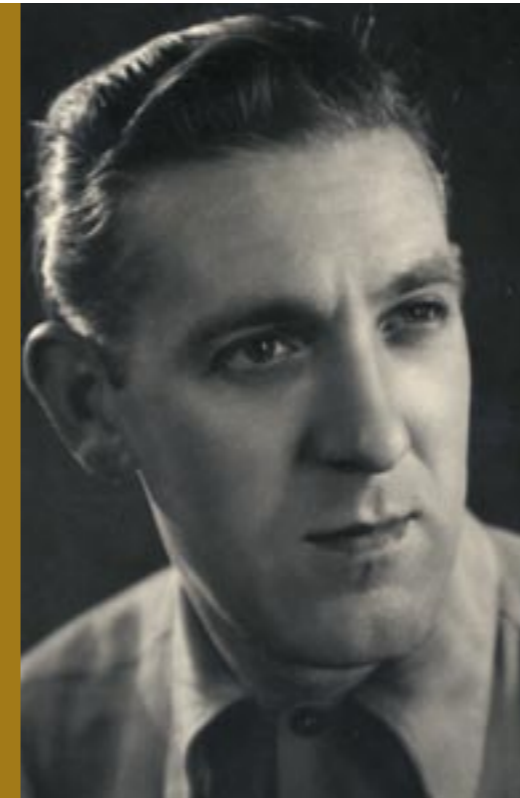
Na de oorlog blijven Evert en Peter samen door het leven gaan.

Peter en Evert, 1944

Balmasqué verstoord

In de nacht van zondag 6 november 1943 deed de Zedenpolitie een inval in een pand in Den Haag, waarop dat moment homoseksuele mannen gekleed in extravagante vrouwenkostuums een op Jazzmuziek aan het dansen waren. Achtenveertig gasten werden gearresteerd. De meesten kregen een werk- of tuchthuisstraf opgelegd. Een aanwezige onderduiker werd naar een concentratiekamp afgevoerd. Frits van Eeghen geeft in een brief aan zijn vriend Jan van Male een uitvoerige beschrijving van het gemaskeerd bal:

"Heb jij al gehoord van dat 'gestoorde bal masqué uit Den Haag, dat moet zo vreeselijk geweest zijn, ik heb iemand uit het Haagse gesproken. Er waren 48 dames en heren, van dezelfde kwaliteit. Er was 'n nicht die men Anna May Wong noemt, 'n vreeselijke opzichtig type, zij of hij zoals je het noemen wilt, gaf dan de fuif, hij was gekleed als Marie Antoinette, z'n japon heeft f 300 gekost, verder waren er keizerin Katherina, Maria Theresia, Napoleon, verschillende hofdames, generaals enz. Het was 'n compleet historische fuif, ze waren heerlijk aan het dansen en het was tijd voor het demasqué, toen er nog drie heren bijkwamen, toen wilden zij nog even wachten en een paar nichten klampten direct de vreemdelingen aan. Zij waren erg knap en ongeveer 25 jaar oud, toen er één van de heren riep: "maskers af, politie". [...] Het zal je gebeuren dat je erbij zou zijn, in deze tijd is het maar beter zo onopvallend mogelijk te leven..."

Het Balmasqué was aanleiding voor het nazistische blad Storm-SS om flink uit te halen:

"De homoseksuelen en hun aanhang zijn de pest voor een samenleving in volkschen zin. Zij vormen een bedreiging voor het gezonde volkskind en daarom dienen zij als onkruid te worden uitgerot tot den laatsten man, die op deze betiteling immers geen recht kan laten gelden. De Verordening van den Rijkscommissaris van 31 Juli 1940 biedt daartoe — beter dan voorheen — de mogelijkheid!"

Het Balmasqué is een bewijs dat ondanks de ellende van de oorlog en de angst voor ontdekking, een aantal homoseksuelen toch het risico heeft genomen om een avondje plezier te hebben.

Uit dit krantenbericht lezen wij twee dingen: a. de homo-sexuelen roeren zich en durven weer oogien op touw te zetten; b. er is in Den Haag een inspectie van de zedenpolitie, die aandacht schenkt aan dit verderfelijke gedoe en daarbij weet in te grijpen. Het onder b. genoemde kan ons en moge... onder... gezond denkend menschen slechts verheugen. De homo-sexuelen en hun aanhang zijn de pest voor een samenleving in volkschen zin. Zij vormen een bedreiging voor het gezonde volkskind en daarom dienen zij als onkruid in den Nederlandschen tuin te worden uitgerot tot den laatsten man, die op deze betiteling immers geen recht kan laten gelden. De Verordening van den Rijkscommissaris van 31 Juli 1940 biedt daartoe — beter dan voorheen — de mogelijkheid!

De visie van het nazistische blad Storm-SS op homoseksualiteit, (helemaal boven) brief van Frits van Eeghen (links) aan Jan van Male met als onderwerp het 'gestoorde bal masqué'

Toespraak Himmler

Homo's werden als volksvijand beschouwd. In hun propaganda maakten de nazi's intensief gebruik van homofobie. Ook in redevoeringen van nazi-leiders, een populair propagandamiddel, kwam de strijd tegen homoseksuelen naar voren, zoals in een toespraak van de SS-leider Heinrich Himmler, gehouden in 1937. Tegenover hoge SS-officieren verduidelijkt hij welk groot probleem homoseksualiteit voor de nationaal-socialistische gemeenschap gaf:

“Sommige homoseksuelen redeneren als volgt: ‘wat ik doe, maakt niemand wat uit, het is eenvoudig weg een privé-aangelegenheid.’ Maar seksualiteit is niet langer een privé-aangelegenheid wanneer het overleven van een volk ervan afhangt. Het is het verschil tussen wereldheerschappij en vernietiging. Een volk met veel kinderen kan erin slagen om de wereld te beheersen. Een zuiver ras met weinig kinderen staat al met een been in het graf; over vijftig of honderd jaar zal het niet meer bestaan. Het is van levensbelang om te realiseren dat als wij deze ziekte in Duitsland toestaan zonder dat wij in staat zijn om haar te bestrijden, Duitsland ten onder zal gaan. [...] Het is van het grootste belang dat wij hen (=homoseksuelen) moeten uitroeien, niet uit wraak, maar uit noodzaak.”

IK BEN EEN MENS, EEN INDIVIDU

Zoals als ieder mens voelen homoseksuelen zich in eerste instantie een individu. Maar in het Duitse Rijk werd mannen die van mannen hielden en vrouwen die van vrouwen hielden slechts beschouwd als ‘anders’, als een categorie: **homoseksueel - dus minderwaardig, pervers, of zelfs levensonwaardig. In de ogen van hun vervolgers verloren zij hun individualiteit, hun humaniteit.**

Maar homoseksuelen en lesbische vrouwen weerden zich tegen deze blik van buiten. Ook in het bezette Nederland probeerden ze een leven in waarde te voeren; sommige sloten zich aan bij het verzet tegen de Duitse bezetters.

Concentratiekamptekens

Gevangenen in de concentratiekampen kregen allemaal een onderscheidingsteken op hun kleding.

Alle tekens hadden de vorm van een driehoek.

Voor homoseksuele gevangenen gold een roze driehoek.

“Een mens is een mens, zo is die geboren en zo moet die leven.”

Frieda Belinfante

Homo's in het verzet:

Willem Arondéus

Het plegen van verzet tegen de Duitse bezetter is slechts door een zeer klein gedeelte van de Nederlanders gedaan. De risico's waren te groot, de represaillemaatregelen te wreed. Onder de verzetstrijders vinden wij een vrij groot aantal homoseksuelen. De verklaring hiervoor is dat homoseksuelen al gewend waren aan het leven in een vijandige samenleving en hierdoor gemakkelijker overgingen tot verzetsdaden. Daarnaast hadden zij in de meeste gevallen geen vrouw en kinderen, waardoor hun daden geen gevolgen voor anderen zouden hebben. Het anti-homoseksuele beleid van de Nazi's schijnt daarentegen nauwelijks een factor te zijn geweest.

De oprichters van het homoblad *Levensrecht* Jaap van Leeuwen ging schrijven voor het illegale blad *Het Parool*. Niek Engelschman deed werk voor het illegale blad *De Vonk*. Han Strijkel, vriend van Jonkheer Schorer, deed spioneerwerk voor de Geallieerden. Maar de beroemdste homoseksuele verzetsstrijder is ongetwijfeld Willem Arondéus.

De schrijver en beeldend kunstenaar Willem Arondéus bracht in het begin van de oorlog een eigen illegaal krantje uit: *De Brandarisbrief*. Later ging hij samen met de dirigente Frieda Belinfante persoonsbewijzen vervalsen. In een interview zegt Frieda daarover het volgende: *"Het was onze taak om joodse mensen aan een identiteitskaart zonder J te helpen. De tijd drong, altijd; we haalden de documenten van de drukker en dan werkten Arondéus en ik samen aan het vervalsingsproces. We moesten de vingerafdrukken van de ontvangers hebben, ze zo aanbrengen op de documenten dat het niet opviel, erg precies en gevaarlijk werk."*

De bezetter kon echter nagaan of persoonsbewijzen vals waren door te controleren of de vermelde persoonsgegevens overeen kwamen met die van het plaatselijke bevolkingsregister. Om deze checkmogelijkheid te verhinderen besloot de verzetsgroep van Willem Arondéus en Gerrit van der Veen in 1943 om een aanslag op het Amsterdamse bevolkingsregister te plegen. De aanslag verwoestte het gebouw en vele persoonsbewijzen, maar de groep werd verraden. Na een schijnproces waarin de bezetters beweerden dat ' homoseksuelen, Joden en half-Joden' de leidende krachten in deze groep waren geweest, werden Arondéus en elf anderen ter dood veroordeeld.

De dag voor de executie kreeg Arondéus bezoek van een vriendin. Zij herinnert zich het volgende: *"Tiky (Willem Arondéus) was uitzonderlijk vrolijk; hij had rode vlekken op zijn wangen; zijn opwindning was bijna hectisch. Hij gaf ons boodschappen van anderen op voor mensen buiten, en nog eens liet hij ons beloven na de oorlog aan de mensen te laten weten dat homo's niet minder moedig hoefden te zijn dan andere mensen. We hadden de indruk dat Tiky toen echt helemaal gelukkig was."*

linksboven: Willem Arondéus
rechtsboven: Niek Engelschman, ca. 1938. Medeoprichter van het Nederlandse homotijdschrift *Levensrecht* in 1940.
onder: Aanslag op het Amsterdamse bevolkingsregister

Frieda Belinfante slaagde erin naar Zwitserland te ontsnappen. Na de oorlog emigreerde zij naar de Verenigde Staten, waar zij een indrukwekkende muziekcarrière maakte.

HEB IK OOI GELEEFD?

Van sommigen slachtoffers is er alleen een laatste foto of een naam. Ze zijn letterlijk verdwenen door hun vervolging.

Naar schatting zijn honderdduizend mannen op verdenking van homoseksualiteit gearresteerd tijdens het Derde Rijk. De helft van hen werd veroordeeld en belandde in de gevangenis. Tussen de tien- en vijftienduizend mannen werden na hun tuchthuisstraf gedeporteerd naar een concentratiekamp, vooral in Duitsland en Oostenrijk. In de kampen waren zij een van de minderheden, net als politieke gevangenen en Jehova's getuigen. Ongeveer zestig procent van de homoseksuelen heeft het kampverblijf niet overleefd.

Weinig bekend

De overgrote meerderheid van de homoseksuele kampgevangenen zat in concentratiekampen in Duitsland en Oostenrijk. Sommigen werden naar de vernietigingskampen in Polen gedeporteerd. Anders dan de joden gingen zij niet de gaskamers in. Ze moesten door hard werken bijdragen aan hun 'heropvoeding'. In de praktijk waren ook hun overlevingskansen minimaal.

Cijfers

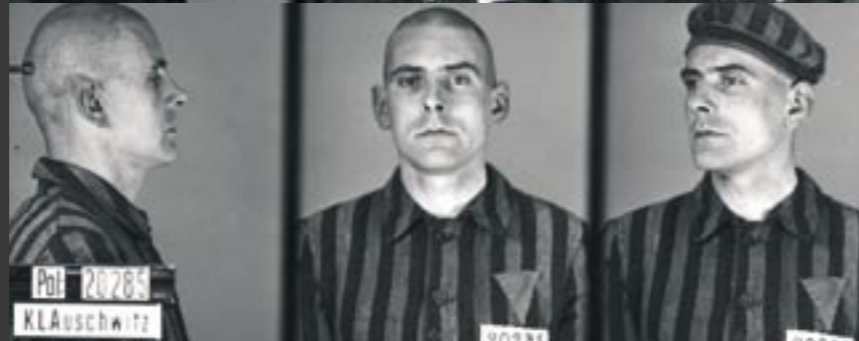
De Gestapo registreerde bijna 37.500 mannen die waren veroordeeld voor homoseksualiteit tussen 1933 en de eerste helft van 1940. De *Reichszentrale zur Bekämpfung der Homosexualität und Abtreibung* stelde ook statistieken samen van het aantal homoseksuelen dat werd veroordeeld van 1936 tot 1939, de topjaren van Himmlers campagne tegen homo's. Het totaal is bijna 43.000, aanzienlijk meer dan de 30.000 van de Gestapo over dezelfde periode. Voor de oorlogsjaren 1941-1944 is de betrouwbaarste schatting die van 12.000 veroordeelde homoseksuele mannen. Alles bij elkaar mogen we het aantal mannen dat tussen 1933 en 1944 werd veroordeeld voor homoseksualiteit, redelijkerwijs schatten op 50.000 tot 63.000, waarvan er bijna 4.000 minderjarig waren.

Het aantal mannen dat na het uitzitten van een gevangenisstraf naar een concentratiekamp is gestuurd wordt geschat op 10.000-15.000. Zes tot negenduizend man heeft het concentratiekamp niet overleefd.

Max Gergla
23600

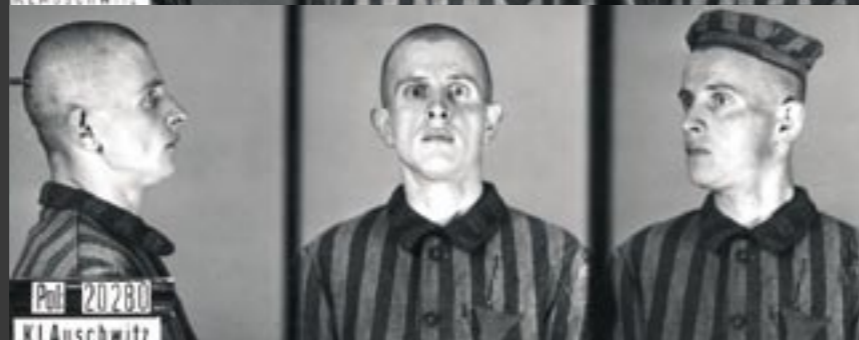
Walter Degen
20285

Emil Sliwiok
21404

Walter John
20280

Alfred Fischer
22375

Günter Pieka
15761

Na de Eerste Wereldoorlog stort de jonge Heinz zich in het bruisende nachtleven van Berlijn. Nadat de nazi's aan de macht gekomen zijn, belt op een zekere dag een rechercheur op en deelt Heinz mede dat hij zich zo spoedig mogelijk moet melden. Op het politiebureau aangekomen wordt hij beschuldigd van homoseksualiteit en zonder proces naar concentratiekamp Dachau gestuurd.

Heinz Fleischer

Na een tijdje wordt hij vrijgelaten, maar waar hij ook heengaat, hij wordt steeds door iemand geschaduwd. Op een avond wordt hij op straat door een jongen verleid, die hem meteen de bosjes in sleurt. Op dat moment verschijnt een rechercheur die Heinz direct arresteert. Hij komt in de gevangenis terecht en na een proces wordt hij naar concentratiekamp Buchenwald gestuurd, waar hij dwangarbeid in de steengroeve moet verrichten.

Heinz overleeft ook dit concentratiekamp. Na meer dan acht jaar gevangenschap keert hij na de bevrijding naar zijn ouderlijk huis terug. Zijn vader is dan al overleden. Zijn broer heeft de zaak overgenomen. Tegen zijn familieleden zwijgt hij. Ook aan anderen kan hij zijn verhaal niet kwijt.

Joodse homoseksuelen in Westerbork

De enige homoseksuelen in Nederland die naar een concentratiekamp – of vernietigingskamp zijn gestuurd waren van Joodse afkomst. In het geval de (zedен)politie een homoseksueel arresteerde en uit het raadplegen van zijn persoonsgegevens bleek dat hij Joods was, werd hij meteen overgedragen aan de *Sicherheitsdienst*. Deze zette de man meteen op transport naar het doorgangskamp Westerbork. De Joodse homoseksuelen werden dus niet vervolgd vanwege hun geaardheid, maar hun Joodse identiteit.

Onderstaande mannen zijn hiervan het slachtoffer geworden:

Jaren later, Heinz is dan al in de negentig, spreekt hij in een interview met Klaus Müller eindelijk vrijuit. Over zijn lange periode van zwijgen merkt hij het volgende op:

KM "Hebt u uw broer of moeder verteld wat er gebeurd is in de kampen?"

H "Ik heb er nooit over gesproken met mijn moeder. Met mijn vader had ik er wel over kunnen spreken, maar..."

KM "Waarom niet met uw moeder?"

H "Uit schaamte. Mijn moeder heeft immers nooit iets gezegd. Het is allemaal geduldig gedragen..."

KM "Uit schaamte waarvoor?"

H "Mijn moeder, bedoelt u? Ze heeft uit schaamte gezwegen of uit diepgaand medelijden, misschien ook om me niet te beledigen of het me niet nog moeilijker te maken. Niet één enkel woord heeft ze..."

KM "Tegenwoordig is het moeilijk voor te stellen dat u die verschrikkelijke jaren hebt overleefd en terug bent gekomen en..."

H "...er met niemand over kon praten? Ja, ik heb er nooit met iemand over gepraat."

KM "Zou u er graag met iemand over hebben gesproken?"

H "Misschien. Misschien met mijn vader... [huilt]"

KM "Hebt u er later met anderen over kunnen praten?"

H "Nooit. Dat wilde ook niemand horen! Je hoefde maar een kleine toespeling te maken en dan hoorde je meteen: 'Ach, hou toch op over die dingen. Het is nu allemaal voorbij en daarmee is het afgedaan.' Nu is het voor mij eigenlijk ook uit, voorbij. In september word ik 93. Stevige botten, is het niet?"

Isaïc Walvisch kwam op 10 september 1942 aan in Westerbork. Een dag later werd hij op transport gezet naar Auschwitz, waar hij direct na aankomst werd vermoord.

Samuel Hoepelman werd in december 1942 naar Westerbork gestuurd. In januari 1943 verbleef hij in barak 82. Hij werd op 20 april 1943 op transport gesteld naar Sobibor. **David Waterman** werd door de Amsterdamse politie gearresteerd en overgedragen aan de *Sicherheitsdienst*. Hij werd op 25 mei 1943 naar kamp Westerbork gedeporteerd. Gedurende zijn tijd in kamp Westerbork heeft hij onder meer gevangen gezeten in barak 65. Hij werd op 12 april 1945 bevrijd in kamp Westerbork. Enkele dagen na de bevrijding is hij uit het kamp gevlucht (vertrek uit het kamp was toen nog niet toegestaan).

Isaac Metzelaar was getrouwd en werd door het Hoofd van de Amsterdamse Zedenpolitie Van Oppijnen in juli 1942 gearresteerd. Het is onbekend wanneer hij in kamp Westerbork is aangekomen, hij is op 24 juli 1942 op transport gesteld naar Auschwitz. Zijn vrouw werd op 14 januari 1943 in Auschwitz gedood.

Jacobus Cohen werd door de Amsterdamse Zedenpolitie in september 1941 gearresteerd en overgedragen aan de *Sicherheitsdienst*. Vanuit Westerbork werd hij een jaar later naar Auschwitz gedeporteerd en daar direct na aankomst op 1 oktober vermoord.

Duitsland na de oorlog

Na de oorlog hoopten homoseksuele slachtoffers van de nazi's op een kans om nieuw leven op te bouwen. Homoseksualiteit bleef echter in heel Duitsland strafbaar.

In West-Duitsland bleef de nazi-versie van artikel 175 geldend recht tot 1969. Oost-Duitsland handhaafde een afgezwakte versie tot 1968. In West-Duitsland werden tussen 1949 en 1969 ruim honderdduizend mannen vanwege homoseksualiteit gearresteerd. Velen verdwenen voor jaren in de gevangenis. Slachtoffers van de nazi-vervolging liepen zelfs extra gevaar, omdat ze een strafblad hadden. Ook zij werden opnieuw veroordeeld.

De homoseksuele overlevenden van de kampen kregen geen erkenning. Ze stierven alleen met hun herinnering.

1945 1955 1965 1975 1985 1995 2005

Nederland na de oorlog

Ook Nederland erkende homoseksuelen niet als slachtoffers van de Duitse bezetters. Er heerste een sterke homovijandige stemming. De Katholieke Volkspartij vroeg om hogere straffen. De Nederlandse overheid wilde aanvankelijk de Duitse anti-homowet niet afschaffen. Dat gebeurde pas in 1947. Men vreesde voor eisen tot schadevergoeding.

Ook in de Wet uitkeringen Oorlogsslachtoffers uit 1973 werden homoseksuele slachtoffers uitgesloten. De erkenning kwam pas in 1986.

5 mei 1945 Heel Nederland is bevrijd, de mensen vieren feest. Vijf zware oorlogsjaren zijn voorbij. Maar lang duurt de feeststemming niet, want het land ligt in puin: huizen en fabrieken verwoest, goederen weggesleept en land onder water gezet. Iedereen moet hard werken om Nederland weer op te bouwen. De regering wil naast een economische ook een morele wederopbouw. Losbandig seksueel gedrag wordt hard aangepakt, asociale gezinnen worden heropgevoed. Nederland moet weer een fatsoenlijk land worden.

Het einde van de Tweede Wereldoorlog betekende voor de positie van homoseksuelen een lichte verbetering. Verordening 81 werd afgeschaft, maar artikel 248bis bleef wel gehandhaafd. Ook bleef de zedenpolitie homoseksuelen nauwlettend in de gaten houden.

De kleine homobeweging pakte in **1946** de draad weer op. Het blad Levensrecht werd opnieuw uitgegeven met Schorer als erelid. Drie maanden later werd een emancipatiebeweging opgericht met als schuilnaam de Shakespeare Club.

Drie jaar later omgedoopt in Cultureel Ontspanningscentrum (COC). Het COC kreeg in de **jaren '50** meer en meer leden. Tegelijkertijd groeide ook het aantal veroordeelden van overtrekking van 248bis. Pas in de **jaren '60** werd de situatie voor de homoseksuelen beter. De Nederlandse samenleving maakte een grote verandering door. Jongeren en vrouwen eisten meer vrijheid om hun eigen leven te leiden. Ook homo's en lesbiennes gingen de straat op om gelijke rechten te eisen. In Nederland groeide het begrip voor homoseksualiteit. Anders-zijn werd niet langer gezien als een 'afwijking', maar als een keuze of natuurlijk gegeven.

De politiek volgde de veranderde maatschappelijke opvattingen. In **1971** werd artikel 248bis uit het wetboek van Strafrecht verwijderd. Homoseksualiteit was nu niet langer strafbaar. Organisaties als het COC konden ongehinderd opkomen voor de rechten van homoseksuelen. Nederland werd in de **jaren '80** en **'90** zelfs het meest homovriendelijke land ter wereld. Amsterdam groeide uit tot de *gay and lesbian capital of Europe*. In **2001** vond de homo-emancipatie vrijwel zijn voltooiing met de wettelijke erkenning van het homohuwelijk.

De afhandeling van het oorlogsverleden volgde hetzelfde spoor. Lange tijd erkende de Nederlandse staat vervolgde homoseksuelen tijdens de oorlog niet als slachtoffers van de nazi's. Dit betekende dat zij geen recht hadden op een speciale uitkering, die voormalige verzetsstrijders en Joodse overlevenden wel kregen. Twaalf jaar strijd was nodig om de Nederlandse regering in **1986** zover te krijgen dit alsnog te doen.

De veranderde houding van de overheid tegenover de homovervolgving tijdens de oorlog blijkt ook uit de financiële steun die zij gaf voor de bouw van een monument ter nagedachtenis aan de homoseksuele slachtoffers van geweld. Dit homo-monument werd in **1987** in Amsterdam officieel geopend.

In **2000**, tenslotte, erkende de Nederlandse regering dat "de Nederlandse autoriteiten na de Tweede Wereldoorlog te weinig oog hadden voor het menselijke aspect van het leed dat slachtoffers van de nazi's hadden ondergaan." Meer dan 50 jaar na dato kwam er eindelijk geld beschikbaar voor het uitvoeren van historisch onderzoek. Veel is echter verloren gegaan en de meeste getuigen zijn inmiddels overleden.

Berlijn, mei 1945 De stad biedt een troosteloze aanblik. Veel flatgebouwen en huizen zijn gebombardeerd. Overal zijn mensen, meestal vrouwen, druk bezig met het ruimen van puin. Veel mannen zijn gesneuveld of in krijgsgevangenschap beland. Russen, Amerikanen, Engelsen en Fransen zijn de baas in Berlijn.

"Toen na de oorlog paragraaf 175 van kracht bleef, was ik zeer teleurgesteld. En met mij alle homoseksuelen die ik kende. In plaats van terug te keren naar het tolerante en bevrijdende klimaat van de Weimarpublik zette het conservatieve Duitsland van bondskanselier Adenauer de vervolging van homoseksuelen voort."

Paul Gerhard B., homoseksuele overlevende van kamp Papenburg

Duitsland werd na de oorlog in twee delen gesplitst. West-Duitsland stond aanvankelijk onder toezicht van de VS, Groot-Brittannië en Frankrijk en ging vanaf **1949** verder onder de naam Bundesrepubliek Deutschland (BRD). Oost-Duitsland werd onder druk van de Sovjet-Unie communistisch en kreeg ook in **1949** een naam: Deutsche Demokratische Republik (DDR). Pas na het einde van de Koude Oorlog, in **1990**, werd Duitsland weer één.

Voor de meeste groepen die tijdens het Derde Rijk vervolgd waren, betekende het einde van de oorlog dat zij weer in alle vrijheid konden leven. Maar voor de homoseksuelen niet. Paragraaf 175 bleef van kracht. Dit betekende dat homoseksuelen nog steeds opgepakt en in de gevangenis gestopt konden worden. Pas in **1968** werd deze wet in de DDR afgeschaft. De BRD volgde een jaar later.

Homoseksuele slachtoffers van het naziregime kregen geen eerherstel of een financiële schadevergoeding. Ook in andere landen waar homoseksuelen vervolgd zijn, zoals Oostenrijk en Nederland, bleef elke vorm van erkenning uit. Pas in **2002** heeft de Duitse regering de homoseksuelen die onder het bewind van Hitler zijn vervolgd, als slachtoffer erkend. Maar nog steeds is hen geen financiële genoegdoening gegeven.

NEDERLAND NA DE OORLOG

DUITSLAND NA DE OORLOG

WIE KUNNEN WIJ NU VERTROUWEN?

Mahmoud en Ayaz

In Iran werden op 19 juli 2005 Mahmoud Asqari (16) en Ayaz Marhoni (18) opgehangen. De rechter had hen schuldig bevonden aan verkrachting van een 13-jarige jongen. Mensenrechteninstanties zetten vraagtekens bij de beschuldiging van verkrachting. Volgens hen zijn de jongens vanwege hun homoseksuele relaties tot de dood veroordeeld.

Homoseksueel zijn in Iran, zo vatte de Volkskrant recent samen, is levensgevaarlijk. Wie tijdens een seksuele handeling wordt betrappt, is zijn leven niet zeker. Als een zaak voor de rechter komt, wordt er altijd een andere 'misdaad' bijgesleept. Toch overweegt de Nederlandse overheid homoseksuele Iraanse asielzoekers terug te sturen naar het land van herkomst. Minister Verdonk van Vreemdelingenbeleid denkt dat het veilig is voor homoseksuelen in Iran als ze zich maar inhouden.

Ebrahim Saba Rawi (31), een afgewezen Iraanse asielzoeker in Nederland: "Voor je eigen veiligheid kun je in asielzoekerscentra beter zwijgen over je geaardheid. Het kan voor je familie in Iran repercussies hebben als bekend wordt dat hun gevluchte zoon homo is." (Volkskrant, 11 maart 2006)

Jafar, 22 jaar, in een interview in Teheran: "Je kan ook ieder ogenblik worden verraden, zelfs door iemand van wie je dacht dat hij je vriend was. Ik leef voortdurend in angst en kan nooit mezelf zijn. Een tragedie." (Trouw, 10 maart 2006)

Saba Rawi (30), afgewezen homoseksuele Iraanse asielzoeker in Nederland: "Als Nederland vraagt of er homoseksuelen worden opgehangen en Iran zegt nee, dat zijn misdadigers, dan geloven wij dat?" (De Groene Amsterdammer, 10 maart 2006)

"Het ambtsbericht vermeldt dat het voor homoseksuele mannen en vrouwen niet totaal onmogelijk is om op maatschappelijk en sociaal gebied te functioneren en dat het daarbij wel zaak is niet al te openlijk voor de seksuele geaardheid uit te komen." (Minister Verdonk in haar toelichting waarom Iraanse homoseksuele asielzoekers in Nederland wel terug naar Iran kunnen worden gestuurd, 28 februari 2006)

HOMOSEXUALITEIT IN HET HIER EN NU

Sinds de Tweede Wereldoorlog is er een hoop veranderd in Nederland en Duitsland. Maar homo-emancipatie is nog steeds een actueel thema. Het COC, de oudste homobeweging van de wereld, viert dit jaar zijn 60ste verjaardag. 60 jaar homobeweging! Maar dat betekent zeker niet dat het COC met pensioen kan. Sterker, homo-emancipatie begint aan een nieuwe fase. De derde. Ging het tot begin jaren 70 om het afschaffen van discriminerende wetgeving en daarna over gelijke rechten, nu gaat het erom dat wat wettelijk is geregeld tot norm verheffen in de samenleving. Homorechten zouden niet alleen verdedigd moeten worden door de wet, maar ook door de samenleving. Omdat bijna iedereen snapt dat als Nederland een prettig land is voor homo's en lesbo's, dat Nederland dan ook een prettig land is voor iedereen.

Helaas is dat nog geen vanzelfsprekendheid. Talloze incidenten, groot en klein, die vaak verborgen blijven, laten zien dat de positie van homo's is gebaseerd op een dun laagje tolerantie. Niet op volstrekte acceptatie. Zo is in veel landen op de wereld homoseksualiteit nog niet geaccepteerd, of zelfs strafbaar. Aandacht voor homoseksualiteit is daarom nog steeds hard nodig.

020 - 623 45 96

"Ik ben homo, en dat is goed zo." Klaus Wowereit werd in 2001 de eerste openlijk homoseksuele burgemeester van Berlijn. Voor de verkiezingen had hij zijn coming-out en haalde vervolgens een grote verkiezingsoverwinning.

Chris Crain, hoofdredacteur van het Amerikaanse homoblad *Washington Blade*, werd op Koningsinnedag 2005 in Amsterdam in elkaar geslagen. Hij liep hand in hand met zijn vriend door de Leidsestraat. De politie heeft de daders, zeven jongens, nog niet kunnen oppakken.

En hier in Nederland?

Kunnen homoseksuele mannen en vrouwen in Nederland, in Europa blijven vertrouwen op rechtsbescherming? Of worden veroverde vrijheden ingeleverd – op straat door dreiging met geweld, op school door het wegpesten van homoseksuele leraren of scholieren, bij het asielrecht door het terugsturen van homoseksuele vluchtelingen naar landen waar de doodstraf op homoseksualiteit staat? Hoe zal zich de samenleving opstellen tegenover een groeiende intolerantie?

voorlichting@coc.nl

MEER INFORMATIE

Documentaire over de homovervolging in Duitsland met interviews met overlevenden:

Paraglyph 175 (USA 2000). Regie: Rob Epstein, Jeffrey Friedman.
Idee, Onderzoek en Medeproducent: Klaus Müller

Overzichtswerk van de vervolging van homoseksuelen in Duitsland, Oostenrijk en Nederland:

K. Müller (ed.), Doodgeslagen Doodgezwegen: Vervolging van homoseksuelen door het nazi-regime 1933-1975 (Amsterdam, Schorer, 2005)

Eerste overzichtswerk van de homovervolging in Nederland:

P. Koenders, Homoseksualiteit in bezet Nederland (Amsterdam, herziende druk 1983)

Over homoseksuelen in het verzet:

K. Müller en J. Schuyf (ed.), Het begint met nee zeggen. Biografieën rond verzet en homoseksualiteit 1940-1945 (Amsterdam, Schorer, 2006)

Het levensverhaal van het enige erkende Nederlandse slachtoffer van de homovervolging:

J. Schuyf, Levenslang. Tiemon Hofman, vervolgd homoseksueel en avonturier. (Amsterdam, Schorer 2003)

Over de lotgevallen van lesbische vrouwen in het Derde Rijk:

C. Schoppmann, Ik liet mijn haar groeien en ging jurken dragen: Levensverhalen van Lesbische vrouwen in het Derde Rijk (Amsterdam, Schorer, 1995)

Eerste opgetekende verhaal van homoseksuele overlevende van een concentratiekamp:

Heinz Heger, De mannen met de roze driehoek: Het verslag van een homoseksueel over zijn gevangenschap in het concentratiekamp van 1939 tot 1945 (Amsterdam 1982)

Biografie van de homoseksuele verzetsstrijder Willem Arondéus:

R. van Dantzig, Het leven van Willem Arondéus 1894-1943; Een documentaire (Amsterdam 2003)

Voor een overzicht van Engels- en Duitstalige werken, zie:
www.kmlink.net

verantwoording illustraties

ANP Photo, Rijswijk (p. 28)
Archief Internationaler Suchdienst, Bad Arolsen
Collectie Claudia Schoppmann, Berlijn (p. 12)
Collectie Jan Carel Warffemius, Amsterdam (p. 2, 4, 18, 19)
Collectie Lilly Wust (p. 18)
Collectie Klaus Müller, Amsterdam (p. 4, 21)
Collectie Wolfgang Schreiber, Amsterdam
FRAME mediaproducties, Amsterdam
Gedenkstätte Dachau (p. 20)
Gedenkstätte Flossenbürg
Gemeentearchief Amsterdam (p. 4)
IHLIA Leeuwarden en Amsterdam (p. 8)
Landesarchiv Berlijn (p. 13)
Letterkundig Museum Den Haag
Magnus Hirschfeld Gesellschaft, Berlijn
Nationaal Archief Den Haag
Nationaal Herinneringscentrum van het Concentratiekamp Auschwitz-Birkenau
O wi cim (p. 24)
NIOD, Amsterdam
Rat und Tat Centrum fuer Homosexuelle, Bremen
Schwules Museum, Berlijn (p. 4, 17)
Taco de Neef, Amsterdam (p. 3, 11)
Telling Pictures, San Francisco (p. 25)
United States Holocaust Memorial Museum, Washington DC (p. 21)
USC Shoah Foundation, Institute for Visual History and Education, Los Angeles
Zeeuws Documentatiecentrum, Middelburg

met bijzondere dank aan

Christel Becker-Rau
Bert Boelaars
Jens Döbler
Adam Falkiewicz
Patrick Gallagher
Jörg Hutter
Pieter Koenders
Albert Knoll
René Kok
Stefan Micheler
Jürgen Müller
Marc Pachter
Jillian Poole
Andreas Pretzel
Erik Somers
Wolfgang Schreiber
Judith Schuyf
Rob Tielman
Túja van den Berg
Jan Carel Warffemius
Jack van der Wel
Bianca Welzing
Mirjam van der Wurff

De samenstellers hebben geprobeerd alle rechthebbenden van het gebruikte materiaal te achterhalen. Dit kan in een enkel geval niet zijn gelukt. Rechthebbenden kunnen zich altijd melden wanneer dit het geval mocht zijn.

Froukje Hernamdt

Projectleider 'Wie kan ik nog vertrouwen?'

Klaus Müller

Conservator en historisch onderzoeker
tentoonstelling

Patrick Hollander

Samensteller krant

Opdracht

In het kader van de *Rechtsherstelgelden homoseksuelen Tweede Wereldoorlog* kreeg IHLIA de opdracht een tentoonstelling te maken over de vervolging van homoseksuelen in Nazi-Duitsland en bezet Nederland.

Dat is de tentoonstelling *Wie kan ik nog vertrouwen? homoseksuelen in Nazi Duitsland en bezet Nederland* geworden.

Het doel dat IHLIA heeft met deze tentoonstelling is het zichtbaar maken van de homogeschiedenis voor een zo breed mogelijk publiek. Ook het belang van IHLIA als homo/lesbisch archief wordt hiermee nog duidelijker.

Noodzaak

Vertrouwen is de olie van de democratie. De twintigste eeuw leerde homoseksuelen dat ze vooral voor zichzelf moesten opkomen. In veel landen werd hun leven bepaald door totalitaire denkbeelden, vaak gesteund door een medeplichtige maatschappij.

Wie kan ik nog vertrouwen is gebaseerd op recent onderzoek en vertelt de geschiedenis van de nazi homovervolging met verhalen van individuele mensen. Zij werden de slachtoffers van een mentaliteit waarin zij als individuele mensen niet meer bestonden. Ze werden slechts nog als een categorie gezien. De tentoonstelling wil het besef vergroten dat homovervolging integraal onderdeel was van het nationaal-socialisme en de Duitse bezetting, maar ook dat totalitair gedachtegoed en homofobie altijd samen gaan. Of ze nu van fascistische, communistische of religieus fundamentalistische signatuur zijn.

Een terugblik die ook vraagtekens plaatst bij de tegenwoordige tijd.

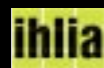
Kunnen homoseksuele mannen en vrouwen blijven vertrouwen op de recent veroverde positie en rechtsbescherming? Wie kunnen wij nu vertrouwen?

Nut

Voordat ik mee ging doen aan de voorbereiding van de tentoonstelling, had ik zelf ook al tijdens mijn lessen in klas 3 aandacht besteed aan de homovervolging. In de lesmethode stond over het onderwerp maar één zin met daarin de vaststelling dat naast de Joden ook andere groepen vervolgd werden, waaronder de homoseksuelen. Ik vond dit te weinig en besloot om een les over de homovervolging te maken. In die les gaf ik eerst een inleiding en liet vervolgens een fragment uit de documentaire *Paraglyph 175* zien. Leerlingen kregen zo verhalen te horen van een paar overlevenden. Na het zien van de documentaire volgde er een discussie. Steeds weer is gebleken dat de leerlingen geraakt worden door het persoonlijke leed en de onzinnigheid van het vervolgen en vermoorden van mensen om een bepaalde reden.

Toen ik werd benaderd met de vraag of ik het educatieve materiaal voor de tentoonstelling wilde maken, ging ik meteen akkoord. Op deze manier had ik de kans om mijn 'eigen les' ook aan andere leerlingen en geïnteresseerden te geven. Ik hoop dat collega's mijn wens delen, zodat eindelijk deze groep vervolgingslachtoffers niet langer slechts bekend staat als een 'vergeten groep'.

ADRESSEN

Homodok/Lesbisch Archief Amsterdam
Nieuwpoortkade 2a
1055 RX Amsterdam
020-6060712
info@ihlia.nl, www.ihlia.nl

Anna Blaman Huis
Noordvliet 11
8921 GD Leeuwarden
058-2121829
anna.blaman.huis@worldonline.nl

**“Een mens is een mens,
zo is die geboren en zo
moet die leven.”**

Frieda Belinfante